

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SONRASI KUTUP BÖLGELERİNİN JEOPOLİTİK KONUMU

Tolga ELDURMAZ¹

İklim değişikliğinin en büyük çevresel etkileri Kutuplarda yaşanmaktadır. Binlerce yıldır donuk halde duran toprakların çözülmesi, eriyen suların okyanus akıntılarını değiştirmesi, okyanusa eklenen erimiş buzulların (tatlı su) okyanus sularının kimyasında neden olacağı değişim ve bunun canlılar üzerindeki etkisi gibi doğal ortamda yaşanması beklenen çok sayıda radikal değişim söz konusudur. Bu değişimler sadece iklimsel konularda değil, siyasi konularda da ön plana çıkmaya başlamıştır (Seval 2019). Coğrafi anlamda arazideki fiziksel değişimlerin yanı sıra eriyen buzullar sonrası ortaya çıkacak yeni doğal kaynakların kullanımı ve hak iddiaları nedeniyle Kutup ve Kutup altı bölgelerde yaşanması beklenen büyük siyasi çekişmeler söz konusudur. Bu çekişmeler gün geçtikçe kızışırken ön plana çıkan saha Kuzey Kutbu olmaktadır. Coğrafi konumu itibarıyla 60. Kuzey paralelinin kuzeyinde kalan alanlara ihtiva eden Arktika genel olarak kar buz ve buzullarla kaplı, ağaçsız ve donmuş topraklarla çevrili, buzda yaşayan organizmaları, denizde yaşayan balık ve deniz memelilerini, kuşlar, kurtlar, karibular (ren geyiği) ve kutup ayıları gibi kara hayvanları ile insan topluluklarını da içeren yaşamla dolu bir ekosistemdir (Limon, 2020a). Bu çerçevede 9 milyon kilometrekaresini karaların oluşturduğu yaklaşık 27 milyon kilometrekareye denk düşmektedir (Kavas, 2014; Aktaran: Kavas, 2019). Geçmişte insanoğlunun Afrika ve Amerika kıtalarında, altına hücum etmesi gibi, iklim değişikliği Arktika'ya küresel bir yönelim başlatmaktadır (Limon, 2020a). Bu bölgede Rusya Federasyonu, Kanada, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri direkt olarak coğrafi ve kültürel bağlarıyla ön plana çıksa da İsveç, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Japonya ve İngiltere yakın ülkeler olarak söz sahibi olma çabasıdadır. Hatta son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti gibi bölgeden uzak ama bölgede çıkar sahibi olmak isteyen çok sayıda ülke söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Arktika'nın sınırları net bir kara parçasından ibaret olmadığı için tam olarak belirlenmesi oldukça güçtür. Buna karşın Güney Kutbu yani Antarktika'nın sınırları daha somut olarak çizilir. Kıtayı çevreleyen Güney Okyanusu ve Antarktika tek bir bölge olarak değerlendirilebilir. Bu bölgenin coğrafi konumu 65 – 90 Güney enlemleri arasında yer almaktadır ve %95'i buzlar altındadır (Öztürk, 2015). Antarktika çevresindeki karalar oldukça uzak ve bölgeyle bağlantısız olduğu için bu bölgede hak iddia eden ülke sayısı Arktika yani Kuzey Kutbu'ndan daha azdır. Kıtaya en yakın 2 ülke olan Şili ve Avustralya'nın yanı sıra kolonyal dönemden mirasçı durumundaki İngiltere bölge için çekişir. Avustralya, Antarktika'nın %42'si üzerinde hak iddia etmektedir. Şili, Antarktika pasaportu vererek kıtada hak iddia ettiğini bildirmektedir. Birleşik Krallık Antarktika'da hak iddia ettiği bölgeyi "British Antarctic Territory" olarak tanımlamakta, kıtada görev yapan araştırmacıları vergiden muaf tutmaktadır (Öztürk, 2015).

Arktika özelinde konuyu ele alacak olursak ülkelerin bir anda bu bölgeyi sahiplenmesi tesadüfi ya da duygusal değildir. Kavas (2019) 21. yüzyılda Arktika'nın gerek jeopolitik – jeostratejik gerekse jeoekonomik önemini oluşturan iki temel sacayağı bulunduğunu belirtir. İlki bölgede son dönemde keşfedilen ciddi ölçekli yer altı zenginlikleri, ikincisi ise özellikle küresel ısınmayla birlikte iklim koşullarındaki değişime bağlı olarak bölgedeki deniz ulaşımı ve ticaretinin daha avantajlı hale gelme olasılığının yüksekliğidir. Bugün buzulların erimesine neden olan küresel iklim değişikliğinin temel nedeni doğal kaynak tüketiminde sınırı aşan

¹ Hisar Okulları Coğrafya Öğretmeni

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

insan etkinlikleridir. Yani bölgeden elde edilecek özellikle fosil kökenli doğal kaynakların piyasaya kazandırılıp kullanılması iklim krizini derinleştirerek insan yaşantısını daha derinden etkilemeye devam edecektir. İşte bu yüzden aynı Güney Kutbu'nda olduğu gibi Kuzey Kutbu'nun da gezegenin geleceği ve insanlığın iyiliği için bilimsel amaçlarla kullanılması konusunda uluslararası çözüm önerilerine ihtiyaç vardır.

İklim Değişikliğinin Kutuplar Üzerindeki Etkileri

Karalar üzerindeki yağın karın yeniden kristalleşmesiyle veya suyun donmasıyla oluşan, kendi ağırlığı ile ileri doğru hareket eden büyük ve kalıcı buz kütesine buzul (glasye) adı verilir (Özey, 2014). Buzulların Kutup bölgeleri çevresine sıkışmış halde, dar bir alanı kapladığını düşünürüz. Oysaki bugün yaşadığımız dünyanın yaklaşık 15 milyon kilometrekaresini (dünya karalarının %10'unu) buzullar kaplar. Dünyadaki buzulların %99'u Antarktika (13 milyon km²) ve Greenland'da (1,73 milyon km²) yer almaktadır. Geri kalan %1 ise yüksek dağ zirvelerinde bulunur (Özey, 2014). Büyük bir kısmı Kutuplarda yer alan buzulların iklim üzerinde sanılandan daha fazla etkisi vardır. Bu nedenle buzul bölgelerinde yaşanabilecek fiziki değişimler iklim sistemleri üzerinde büyük etkiler yaratabilir. Medeniyetten uzaktaki Kutup buzulları bu fiziki müdahalelerden ve değişimlerden etkilenmez gibi düşünülse de maalesef Kutuplar, günümüzde büyük tehditlerle karşı karşıyadır. Karşı karşıya kaldığı en büyük felaket küresel ısınmadır (Galip Akın, 2013). Son yıllarda ısınma yerine “küresel iklim değişikliği” ya da “iklim krizi” olarak adlandırılan bu olay, tamamen insan etkisi sonucunda gezegenimizin atmosfer olaylarının ve iklim özelliklerinin doğal süreçlerden daha hızlı bir şekilde değişmesidir. İnsan aktivitesi ve sanayi sistemleri tarafından atmosfere çok miktarda bırakılan CO₂, CH₄, N₂O gibi gazların aşırı sera etkisi oluşturması sonucu, yeryüzünde (atmosferin troposfer tabakasının yeryüzüne yakın bölümünde) sıcaklığın giderek artmasına neden olmaktadır (Galip Akın, 2006). Bu sıcaklık yükselmesi ise hem Kutupların hem de Kutuplardan uzak bölgelerdeki dağ buzullarının hızlı bir şekilde erimesine neden olmaktadır. Eldeki kayıtlar Arktika'daki permafrost alanlarına yakın zamanda birçok alanda ısınmaya ve erimeye başladığını göstermektedir (Limon, 2020a). Ortaya çıkan daha fazla ısınma daha fazla erimeye, azalan albedo ise daha fazla ısınmaya neden olan ve kendini yöneten bir döngünün oluşmasına yol açar (Türkeş, 2019). Bu durum sadece bölgesel bir problem olarak algılanmaktadır. Ancak Kutup buzullarında yaşanan kayıp, bölge ile alakası olmayan farklı bir noktadaki kara parçasını da olumsuz etkileyebilmektedir. En basit haliyle buzul kaybı, küresel ölçekte deniz suyu seviyesinde değişimlere neden olarak su baskınlarını meydana getirme riskini barındırır. Ayrıca buzullardan eriyip okyanusa katılan tatlı su, okyanus sularının tuzluluk oranını ve dolayısıyla pH dengesini etkileyerek okyanus ekosistemleri üzerinde olumsuz etkiye neden olacaktır. Bunun yanı sıra buzullar genel hava ve su dolaşımı üzerinde büyük bir belirleyici güçtür. Özellikle buzullardan eriyen tatlı sular Avrupa ve Kanada'nın yüksek enlemlerinde yaşamı kolaylaştıran sıcak su akıntılarını (Transpolar ya da Körfez Akıntısı) bloke edecektir. Beaufort Döngüsü ve Transpolar Akıntısı'ndaki değişim Arktika'nın ısınmasıyla bağlantılıyken dünyanın hızla değişen bir uzaktaki ekosistemleri etkileme potansiyeline sahiptir (Limon, 2020a). Yani yakın gelecekte Avrupa'nın ılıman okyanusal kuşağında daha sert kışlar yaşanması gibi sadece sıcaklık değerlerinin yükselmesinden ibaret olmayan bir iklim krizi kapıdadır.

Bu iklimsel değişim süreçleri içerisinde Kutup buzullarının erimesi ile albedo etkisinin

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

zayıflamasının yanı sıra Kutupların krizi derinleştirebilecek bazı salınımlar yapması da ayrı bir endişe kaynağıdır. Örneğin Kutup bölgelerinde permafrost olarak adlandırılan, milyonlarca yıldır donuk halde bekleyen karasal alanlar iklim değişimi ile çözülmeye başlamaktadır. Arktika'daki bu permafrost alanları yaklaşık 1,7 trilyon ton karbon içermektedir (Limon, 2020a). Permafrostun çözülmesi bu karasal karbon depolarının açığa çıkmasına, atmosferdeki sera etkisinin derinleşmesine neden olacaktır. Ayrıca, Arktika Okyanusu deniz yatağında karbon içeriği 10 milyon tonu bulan büyük miktarda metan gazı bulunmaktadır (Limon, 2020a). Sıcaklık değerlerinin yükselmesi ile okyanus suyundaki ısınma, yükselen su sıcaklığına bağlı olarak okyanus suyundaki çözünmüş karbon kökenli gazların atmosfere kaçıışı, permafrostun çözülmesi gibi atmosferdeki sera etkisini ciddi anlamda güçlendirecektir.

Tüm bu olumsuz tablolara rağmen küresel iklim değişikliğinin Kutuplar üzerindeki etkisini fırsat olarak gören ülkeler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, balıkçılık alanlarının dünya genelinde neredeyse %70'inin yok edildiği ve okyanuslarda tahribatın sürekli hale gelmesine birkaç yıl varken Arktika Okyanusu yeni fırsatlar sunmaktadır (Limon, 2020a). Buzulların erimesi ile açılan yeni sahalarda daha önce avlanamayan canlılar hedef haline gelmektedir. Ayrıca çözünen permafrost içerisinde daha önce kullanılmayan çeşitli doğal kaynak rezervlerine yönelik saha araştırmaları yapılmaya başlanmıştır. Kanada, ABD, Rusya ve Norveç her yıl yeni keşfedilen kömür, doğal gaz ve petrol yataklarını çözünen bu permafrost alanlarında bulmaktadır. Arktika'nın sahip olduğu petrol, doğal gaz ve madenler gibi stratejik kaynakların kullanılabilir hale gelmesi, bölgede teknolojik gelişmelere bağlı olarak ulaşım ve altyapının geliştirilmesine ihtiyaç duyarken özellikle iklim değişikliğinin bölgede yaratmakta olduğu etki teknolojik imkanlar dahilinde Atlantik ve Pasifik Okyanusları arasındaki deniz geçiş yollarıyla Avrupa – Asya ve Amerika – Asya kıtalarına ulaşımı elverişli hale getirebilmektedir (Limon, 2020a). Toprağın donuk, iklimin sert olmasından dolayı tarıma müsait olmayan toprakların tarımsal alanda artık kullanılması da söz konusudur. Bu ve bunun gibi gelişmeler nedeniyle Kutuplar, jeopolitik anlamda hızla önem kazanırken yakın gelecekte güç yarışına sahne olacak bir coğrafya olarak dikkatlerine üzerine çekmektedir.

İklim Krizi Sonrası Kutupların Jeopolitik Konumundaki Değişim

Jeopolitik kavramı, ilk defa İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır (Özey, 2017). Kara ve deniz alanının stratejik değerini ulusal ekonomi ve askeri güç bağlamında değerlendiren siyasi coğrafyanın bir koludur (Özey, 2017). Günümüzün popüler kavramlarından biri olan jeopolitiğin en önemli misyonu ülkelerin güncel siyasi pratiklerini belirlemesi olarak kabul edilir. Buna karşın jeopolitik; bugünkü ve gelecekteki güç ve amaç ilişkisini – politik düzeyde – fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler (İlhan, 2002). Bu da jeopolitiği durum tespitinden öte uygulamaya yönelik olması, geleceğe yönelik politikalar üretilmesi açısından oldukça önemli bir alan haline getirmektedir. Üretilen bu reel politikalar coğrafya temelli olduğu için de ütöpik ya da teorik olmayan, uygulanabilir eylemler ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber ülkelerin jeopolitik özellikleri ile Dünya hakimiyeti ya da daha postmodern bir yaklaşımla uluslararası siyasette ön plana çıkma hedefi olan bir ülkenin ilgi duyduğu alan zaman içerisinde değişebilmektedir. Bu duruma jeopolitik kayma denir.

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Anadolu, Orta Asya, Hindistan ve Çin önemli kayma bölgeleridir (Özey, 2017). Yeni ticaret yolları, ucuz iş gücü ve hammadde bulma amacıyla Afrika ve Amerika kıtalarına olan ilgi, buraların koloni edilmesi ve Süveyş Kanalı'nın açılması ile Orta Doğu'ya doğru kaymıştır. Orta Doğu önem kazandıkça onlarca yıl sömürülen Afrika kaderine terk edilmiş ve büyük ülkeler buralarda sömürgelerine, kâr sağlamadıkları için bağımsızlık vererek bu bölgeleri elden çıkartmaya başlamıştır. Orta Doğu'da zengin doğal kaynakların bulunması ve bölgenin büyük bir pazar olması jeopolitik anlamda burayı önemli hale getirirse de bölgedeki istikrarsız ülkeler, halk ayaklanmaları ve savaş durumları günümüzde büyük güçlerin bölgeden çekilmesine neden olmaktadır. Bugün ve yakın gelecekte ise ilgi yine ucuz iş gücü ve pazar imkanlarından dolayı Uzakdoğu Asya'ya kaymıştır. Görüldüğü üzere bölgelerin jeopolitik önemleri zaman içerisinde değişkenlik gösterebilmektedir. Bununla beraber kayma yaşanan bölgelerin hepsinin Orta Kuşak karası olduğu görülmektedir. Ancak bir sonraki küresel jeopolitik kaymanın Kutuplar olması beklenmektedir.

Buzsuz bir Arktika, yalnızca bölgesel ve küresel ölçekte büyük bir çevresel değişimi değil, aynı zamanda Arktika'nın temel bir siyasi düzenlemesi anlamına da gelmektedir (Limon, 2020b). Dünyanın en kuzeyinde ve en güneyinde yer alan Kutuplar, buzlarla kaplı ve beşeri anlamda önemsiz yerler olarak yıllarca tarihte yaşanan savaşlardan, olaylardan, devrimlerden uzak kalmıştır. Literatüre bakıldığında klasik jeopolitikte önemli yer tutan hakimiyet teorilerinden hiçbiri Kutuplara yer vermediği görülmektedir. Sadece Arktika, McKinder'in (1904) herkesçe bilinen "*Kara Hakimiyeti Teorisi*" içerisinde birkaç cümle ile kendisine yer bulmaktadır. McKinder'e göre (Aktaran: Limon, 2020a) Arktika, Avrasya'nın kalpgah bölgesinin savunulma ihtiyacı duyulmayan güvenli kuzey sınırıdır. Ancak, son yıllarda bölgeye olan ilgi artmaktadır (Ateş, 2017). Bölgeye olan ilgiyi arttıran iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi, iklim değişikliğinin Arktika'nın fizik yapısındaki görünür etkisi, ikincisi ise Arktika'da ortaya çıkan yeni enerji havzalarının işletilebilir hale gelmesidir (Gümükçü, İnan Şimşek ve Ersoy, 2017).

Dünya siyasi haritası ele alındığında Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Şili, Antarktika'ya en yakın ülkeler olup Falkland Adaları nedeniyle İngiltere de bölgede bir güç olarak yer almaktadır. Buna rağmen Antarktika'nın göreceli olarak ana karalardan uzak oluşu ve bilimsel amaçlarla kullanılmasını ön gören hükümetler üzeri hukuki durumu burası üzerinde bir jeopolitik kayma yaşanmasına engel olmaktadır. Ancak, Arktika daha önce de belirtildiği gibi ABD, Kanada, Rusya, Norveç ve Danimarka tarafından doğrudan hegemonya alanı olarak görülen bir coğrafyadır. Bu çekişmenin tarihi yeni olup 20. yy sonunda SSCB döneminde Arktika'nın askersizleştirilmiş bir bölge olarak tutulması gündeme gelmiştir. SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov bizzat Mumansk konuşmasında (Aktaran: Limon, 2020a) Arktika'nın sadece buzla kaplı bir deniz olmadığını aynı zamanda Avrupa, Asya ve Amerika'nın kuzey topraklarının da burada bulunduğunu belirterek dünyanın kuzey ucunda dünyanın bir başka bölgesinden çok daha fazla, tüm dünyanın çıkarlarının ortaklığı ve birbiriyle ilişkisine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Gorbaçov'un da dediği gibi Arktika sadece buzla kaplı bir deniz değildir. Bugün bakıldığında özellikle altı doğal kaynaklarla dolu, el değmemiş bir coğrafyadır. 15. yy.ın Amerikası ya da Afrikası'dır. Arktika'da iklim değişikliğine bağlı olarak permafrostun çözülmesi ve deniz buzullarının

Herkes İçin Coğrafya

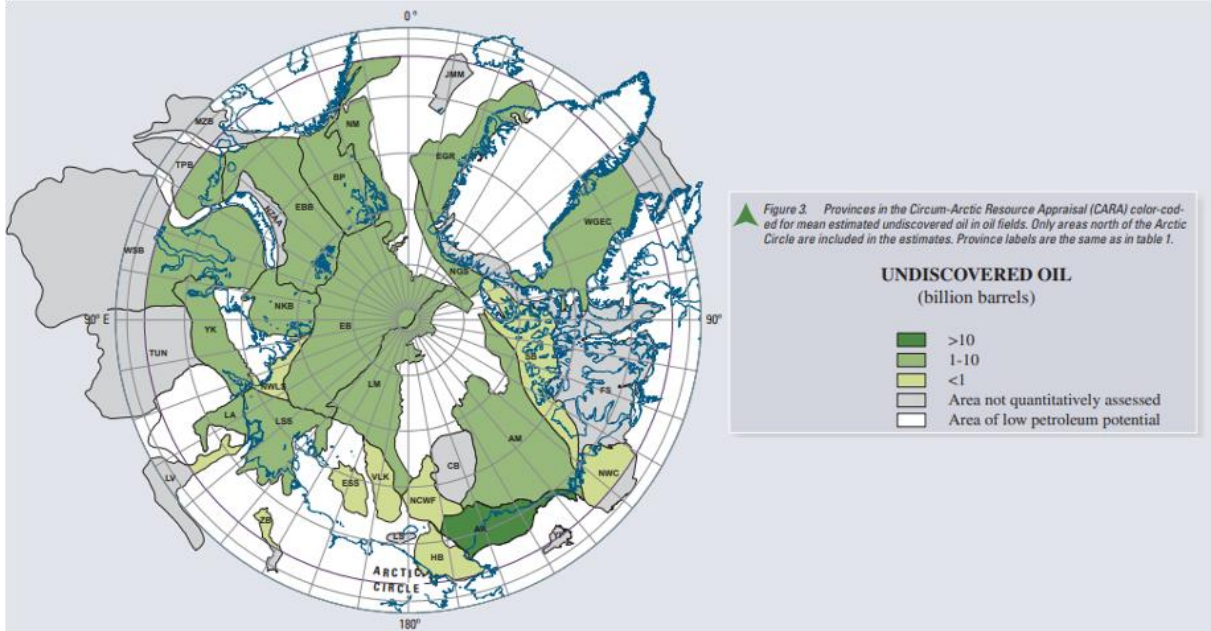
Sayı:17

çekilmesi ile açılan arazide petrol ve doğal gaz aramalarına hızlı bir şekilde başlanmış ve çok sayıda rezerv bulunmuştur. Bulunan çok sayıdaki rezerv ve bölge hakkındaki jeolojik veriler birleştirildiğinde henüz keşfedilmemiş doğal kaynak rezervlerinin bilançosu bile çıkarılmıştır (Tablo 1).

Petrol	Doğal Gaz	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG)
90 milyar varil		44 milyar varil
-	47.3 milyar m ³	-
14.3 milyar m ³		7 milyar m ³

Tablo 1. USGS tarafından hazırlanan Arktika'nın keşfedilmemiş doğal kaynak rezervleri (Aktaran: Limon, 2020a).

Arktika'da Beaufort Denizi (Kuzey Slope, Alaska ve Mackenzie Deltası), Rus Arktikası'nın kuzeybatı (Barents Denizi ve Batı Sibirya) kısımları ile Kanada'nın kuzeyindeki takım adaları (Nunavut) doğal gaz ve petrol rezervleri ile dikkat çekmektedir (Harita 1 ve 2). Arktika'daki toplam petrol ve gaz kaynaklarının dünyadaki keşfedilmemiş ve teknik olarak geri kazanılabilir kaynakların yaklaşık %22'sini bunun da %84'ünün denizde olduğu tahmin edilmektedir (Limon, 2020a).

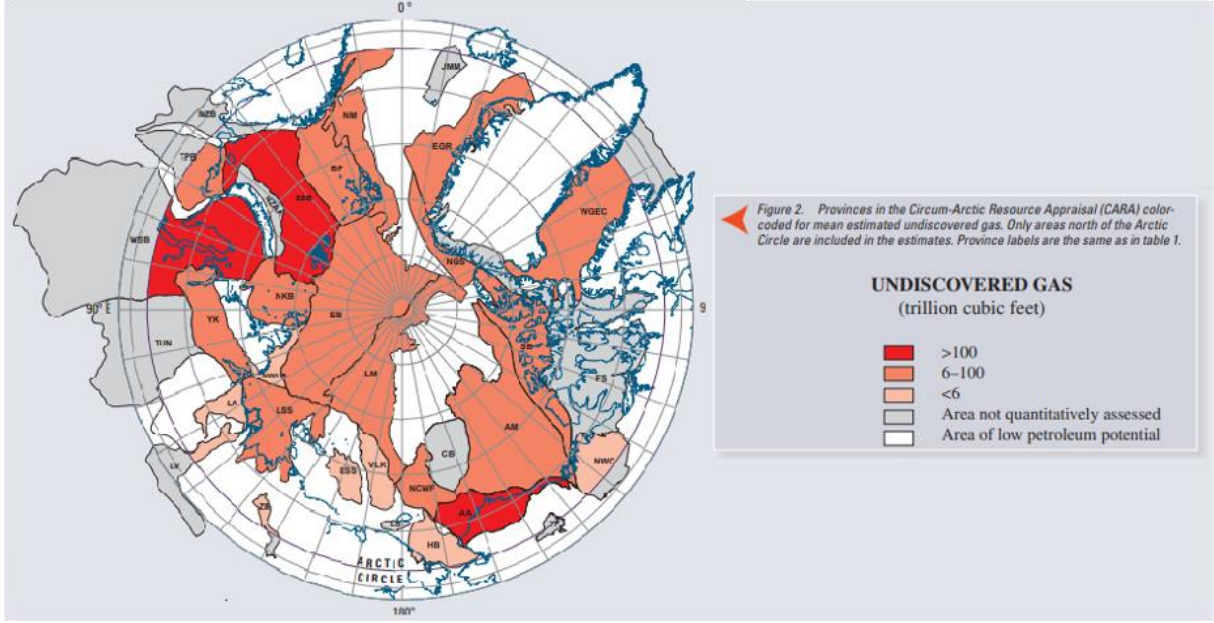

Harita 1. Arktika'nın keşfedilmemiş tahmini petrol rezerv bölgeleri (USGS, 2008)

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

Harita 2. Arktika'nın keşfedilmemiş tahmini petrol rezerv bölgeleri (USGS, 2008)

Arktika sadece petrol ve doğal gaz zengini bir arazi de değildir. Arktika'da nikel, bakır, altın, uranyum, elmas, volfran (tungsten), lantatit, çinko vb. birçok metal ve mineral bulunmaktadır (Limon, 2020a). Özellikle maden rezervlerinin varlığı yıllardır Kanada, ABD ve Rusya tarafından bilinmesine karşın rezervin çıkarılmasına yönelik çalışmalar çevresel nedenlerden dolayı yapılamamaktaydı. Bölgede araştırma, sondaj maliyetleri ve yakıt masrafları gibi nedenlerden dolayı sorunlar yaşanırken buradaki maden potansiyeli Çin, Japonya ve Hindistan başta olmak üzere dünya çapındaki ilgiyi arttırmaya devam etmektedir (Limon, 2020a).

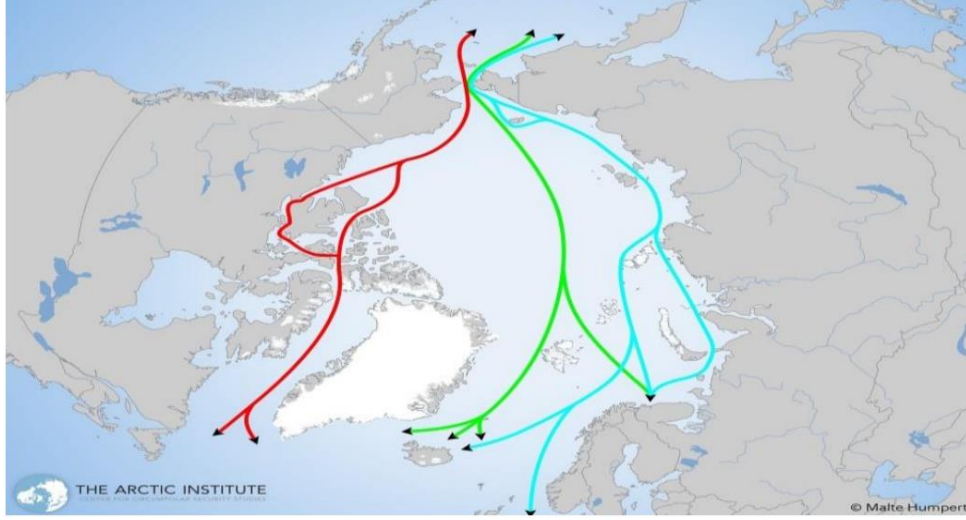
Tüm bunların yanı sıra Arktika'ya artan ilgi ve yaşanan jeopolitik kaymayı sadece fosil kaynaklar ile açıklamak oldukça sığ bir yaklaşım olacaktır. Dünya ticaretinin yaklaşık %80'i deniz yolu taşımacılığı ile yapılmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2012). Diğer ulaşım yollarına göre daha ucuz olan deniz yolunun tek dezavantajı yavaş olmasıdır. İnsanlar bu sorunu doğal su yolu olan boğazları kullanarak çözmüşlerdir. Ancak kimi zaman bu doğal su yolları siyasi ya da doğal sebeplerle kullanılmadığında Panama ve Süveyş Kanalları gibi yapay su yolları inşa ederek bu yolu kısaltmışlardır. Bu şekilde açılan su yolları Panama Kanalı özelinde Güney Amerika'nın; Süveyş Kanalı özelinde Afrika'nın jeopolitik kaymaya uğrayıp önemsizleşmesine neden olmuştur. Bugün dünya deniz ticaretinin büyük bir kısmı Kuzey Yarım Küre'de yapılırken Arktika'nın deniz buzulları doğal bir engel olarak ticareti kısıtlamakta ya da ulaşım güzergahını uzatmaktadır. Ancak, Arktika Okyanusu'nun, küresel ısınma sebebiyle gelecek on yıllarda tamamen buzlardan arınacağına ilişkin tahminler, bölgedeki Kuzeybatı Geçidi ve Kuzey Denizi Rotası'nın (Harita 3) uluslararası ticaretteki geleneksel su yollarına alternatif olabilecekleri beklentisini yaratmaktadır (Ateş, 2017). Yani Arktika sadece bir doğal kaynak merkezi değil stratejik bir su yolu hattına sahiptir. Dünya ticaret hatlarının ve kaynak çıkarımının bu bölgede artması Arktika'nın jeopolitik kaymaya uğramasının bir diğer sebebi olarak açıklanabilmektedir. Bu bağlamda, başta Arktika devletleri olmak üzere, dünyanın enerji ve ticaret devi ülkeleri, Arktika ile yakından

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

ilgilenmektedir (Ateş, 2017).

Harita 3. Arktika’da kullanılmaya başlanan ve ileride kullanılması beklenen alternatif ticaret hatları (Zanbak ve Akay, 2019)

Tüm bu doğal ve beşeri kaynakların dışında su, balıkçılık alanları ve ormanlar gibi ekonomik potansiyeli olan kaynaklar zaman ve mekana göre stratejik kaynak özelliği gösterebilirler (Limon, 2020a). Özellikle Kuzey Buz Denizi’ni çevreleyen ana kara kıyılarındaki fiyort ve skyer tipi kıyıların oluşturduğu doğal güzellikler, doğal bir turizm sermayesi olarak dikkat çekmektedir. Yine çözülen permafrost uzun yıllar boyunca tarımsal anlamda dışa bağımlı kalan Arktika insanları için işlenebilir hale gelmesi ile önemli bir doğal kaynak halini alacaktır. Tüm bunlar birleştirildiğinde yakın bir gelecekte Arktika’nın öneminin büyük bir ölçüde artması ve jeopolitik kaymanın Uzakdoğu’da Kutuplara doğru gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Kutupların Hukuki Durumu

Bugün, dünyamızın iki Kutbu’nun da siyasi ve hukuki durumu farklıdır. Antarktika’nın kullanımı, bir dizi anlaşma sonrasında barışçıl bir şekilde belirlenmiştir. Kıtaya ilgi gösteren 12 devletin girişimiyle imzalanan ve 1961’de yürürlüğe giren Antarktika Antlaşması doğrultusunda 2041’e kadar kıta üzerindeki bütün hak iddiaları dondurulmuş durumdadır (Öztürk, 2015). Bugün ise bu anlaşmanın altında 52 devletin imzası bulunmaktadır. Bu ülkelerin hepsi geçmişte Antarktika üzerinde hak iddia eden güçler değildir. Antlaşmaya taraf olan 52 devletin 29’u danışman üye statüsündedir ve her yıl düzenlenen Antarktika Antlaşması Danışma Toplantısı’nda karar alma sürecinde oy hakkına sahiptir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu diğer gruptakiler ise antlaşmanın tarafı olmakla birlikte istişari olmayan danışman ülke konumundadır (Öztürk, 2015). Ülkemiz bu anlaşmaya yaklaşık 35 yıl sonra dâhil olmuştur. 1995 yılında AA’ya taraf olan Türkiye’nin gerek siyasi vizyon eksikliği gerekse de Antarktika özelinde kurumsal bir yapının oluşturul(a)maması (o dönem için Çevre Bakanlığı tarafından yürütülen girişimlerin daha sonraki dönemlerde bakanlık yapısını ve bakanların sıklıkla değişmesi) gibi nedenlerle Antarktika özelinde bir kutup stratejisi ve politikası geliştirilememiştir (Limon, 2020b). Bugün ise bu konuda henüz tam anlamıyla bir değişim söz konusu değildir. Türkiye, AA’ya taraf olmasına rağmen yıllardır yapılan danışma toplantılarına, “*Danışman Olmayan Devlet*” olarak temsilci gönderme girişiminde

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

bulunmamıştır (Altınır Coşkun, 2018). Son yıllarda ise Antarktika'ya araştırmacılar gönderen ülkemiz, kıtada bize ait bir bilimsel araştırma üssü açmak için çalışmalara başlamıştır.

Antarktika'daki düzenin aksine Arktika belirsizliklerle doludur. Aynı Antarktika Anlaşması gibi bölge ülkeleri bir araya gelme çabası göstermişlerdir. ABD, Danimarka Kanada Norveç ve Rusya'nın bir araya gelmesiyle birlikte ortaya çıkan A5 yapılanmasıdır (Limon, 2020a). Buna karşın bu topluluk, Arktika'nın hegemonik bir şekilde paylaşılmasını esas almaktadır. Bu durum hem bölgeye ilgi duyan bazı ülkelerin hem de Arktika'da artacak insan faaliyetlerinin artmasından endişe duyan bazı ülkelerin tepkisini çekmektedir. Özellikle Avrupa Birliği, Kuzey Kutbu'nun da Antarktika gibi küresel müştereklerden biri olduğunu ve çevresel olumsuz gidişi tersine çevirecek adımların ortak kararlılıkla atılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Taraktaşı, 2019). Bu ülkelerin de konuya dahil olması ile Birleşmiş Milletler çatısı altında Arktika Konseyi kurulmuştur. Arktika Konseyi, paylaşılan ve iş birliği yapılan bir Arktika'nın yaratılmasına yönelik bir girişimdir (Limon, 2020a). Arktik Konsey, özellikle sürdürülebilir kalkınma ve doğanın korunması hususları çerçevesinde Arktik ülkeleri ve bölgede bulunan yerli topluluklar arasında iş birliği, koordinasyon ve etkileşimi teşvik eden bir hükümetler – arası örgüttür. 1996 Ottawa Deklarasyonu'nda Kanada, Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Rusya Federasyonu, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Arktik Konsey'in üye ülkeleri olarak belirlenmiştir (Seval, 2019).

Aynı Antarktika Anlaşması'nda olduğu gibi üye ülkeler sadece coğrafi olarak Arktika ülkelerinden oluşmamaktadır. Arktika Konseyi'nin çalışmalarına katkıda bulunabileceği belirlenen ancak Arktika'da bulunmayan devletlere hükümetler ve parlamentolar arası organizasyonlara, küresel ve bölgesel sivil toplum kuruluşlarına gözlemci statüsünde açık olduğu vurgulanmaktadır (Limon, 2020a). Ülkemiz ise Arktika konseyi gözlemci üyeliği için ilk defa 2015 yılında Arktika Konseyi'ne başvuru yapmıştır (Limon, 2020b).

Sonuç olarak iklim değişikliğine bağlı olarak hızla eriyen kutup buzulları ve permafrost tabakası yakın gelecekte özellikle Arktika'ya doğru bir jeopolitik kaymanın yaşanmasına neden olmasına neden olacaktır. İnsan kullanımına açılan yeni alanların deniz yolu ulaşımı, madencilik, enerji üretimi, tarım vb. çok sayıda ekonomik avantaja sahip olup başta Kutup bölgesine yakın ülkeler olmak üzere siyasi çekişmelere sahne olacağı ortadadır.

Kaynaklar

Akın, G. (2006). Küresel ısınma, nedenleri ve sonuçları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi 46 (2): 29 – 43. Erişim adresi:

<http://www.dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1450>

Akın, G. (2013). Yüzyılımızın Temel Sorunlarından Biri; Buzulların Erimesi. Antropoloji, (25), 9 – 27. Erişim adresi:

<https://dergipark.org.tr/en/pub/antropolojidergisi/article/525277>

Altınır Coşkun, S. (2018). Antarktika Kıtasındaki Hukuki Rejim Ve Türkiye'nin Kıtadaki Varlığı. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 22 (3) , 67-112 . Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuhfd/issue/44331/547712>

Ateş, O. (2017). Rusya Federasyonu'nun Arktika Politikası. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 6 (1), 57 – 95. Erişim adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuavid/issue/33577/371512>

Gümrükçü, H, İnan Şimşek, A. ve Ersoy, G. (2017). *Küresel Bakışla Kutup Çağı Farklı*

Herkes İçin Coğrafya

Sayı:17

Disiplinler Çok Yönlü Perspektifler. Ankara: Efil Yayınları.

İlhan, S. (2002). Jeopolitik Kavramı ve Unsurları. Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel. Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s.318 – 322. Erişim adresi:

<https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/318-322%20suat%20ilhan.pdf>

Kavas, A.Y. (2014). Rusya'nın Arktik Politikası ve Türkiye. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM).

Kavas, A.Y. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İş Birliği Potansiyeli. Akdeniz İİBF Dergisi, 21. Yüzyıl Siyasetinde Kutuplar, 22 – 44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/830628>

Limon, O. (2020a). *Arktika Jeopolitiği – I*. İstanbul: Efe Akademi.

Limon, O. (2020b). *Arktika Jeopolitiği – II*. İstanbul: Efe Akademi.

Mackinder H. J. [1904]. "The Geographical Pivot of History." *The Geographical Journal* 170(4): 298–321.

Özey, R. (2014). *Çevre Sorunları*. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Özey, R (2017). *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. Ankara: Pegem Akademi.

Öztürk, B. (2015). Türkiye Nasıl Bir Antarktika Stratejisi Geliştirmelidir?. *Bilge Strateji*, 7 (13), 1 – 10. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3797/50922>

Seval, H. (2019). Arktik Bölge'de Uluslararası Siyasi Düzen: Teorik Bir Yaklaşım. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21. Yüzyıl Siyasetinde Kutuplar, 1 – 24. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/830623>

Taraktaş, A. (2019). Kuzey Kutbu'nda Ortakların Trajedisi Sorununa Çözüm Olarak Küresel Müşterekler Önerisinin Değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21. Yüzyıl Siyasetinde Kutuplar, 45 – 63.

Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aiiibfd/issue/49490/632912>

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2012). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Türkeş, M. (2019). İklim değişikliğinin fiziksel bilim temeli – I. *Toplum ve Hekim Dergisi*. 34. 57-75. Erişim adresi:

https://www.researchgate.net/publication/341056375_IKLIM_DEGISIKLIGININ_FIZIKSEL_BILIM_TEMELI-

[I İklim İklim Sistemi ve İklim Değişikliği Nedir İklim Değişikliğinin Baslıca Nedenleri Nelerdir What are Climate Climate System and Climate Change What are](https://www.researchgate.net/publication/341056375_IKLIM_DEGISIKLIGININ_FIZIKSEL_BILIM_TEMELI-)

USGS. (2008). Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle. US Geological Survey. Erişim adresi: <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf>

Zanbak, M.ve Akay, A. (2019). Bir Çekim Merkezi Olarak Arktika'nın Çin Ekonomisi Açısından Önemi: Seçilmiş Endüstrilere Yönelik Bazı Çıkarımlar. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21. Yüzyıl Siyasetinde Kutuplar, 92-121. Erişim adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aiiibfd/issue/49490/632925>